

9. *Львоўшын, І.М.* Народная асвета ў Беларускай ССР / С.А. Умрэйка, І.М. Львоўшын. – Дзяржаўнае вучэбна-педагагічнае выдавецтва Міністэрства асветы БССР. – Мінск, 1957. – 360 с.
10. Документы абличаюць. Реакционная роль религии и церкви на территории Белоруссии. – Минск: Беларусь, 1964. – 272 с.
11. *Жук, А.П.* Становление научно-атеистической мысли в советской Белоруссии / А.П. Жук. – Минск, 1981. – 136 с.
12. *Корзун, М.С.* Русская православная церковь, 1917–1945 гг.: Изм. социал.-полит. ориентации и науч. несостоятельность вероучения / М.С. Корзун. – Минск, «Беларусь», 1987. – 111 с.
13. *Круглов, А.А.* Развитие атеизма в Белоруссии (1917–1987 гг.) / А.А. Круглов. – Минск: «Беларусь», 1989. – 367 с.
14. *Чернякевич, А.Н.* Политика Польши на оккупированной территории Беларуси в период польско-советской войны (февраль 1919 – март 1921 года) : дис. ... канд. ист. наук / А.Н. Чернякевич. – Гродно, 2001. – 130 с.
15. *Доктарай, У.Г.* Пад гатычнымі скляпеннямі касцёлаў. (Палітыка каталіцызму ў Беларусі) / У.Г. Доктарай. – Мінск: «Беларусь», 1975. – 72 с.
16. *Мараш, Я.Н.* Католическая церковь в Белоруссии в послереволюционный период / Я.Н. Мараш, Е.С. Прокошина // Католицизм в Белоруссии: традиционализм и приспособление / Е.С. Прокошина [и др.]. – Минск: Наука и техника, 1987. – С. 42–65.
17. *Надольский, Р.В.* Баптизм в прошлом и настоящем / Р.В. Надольский. – Минск: Беларусь, 1987. – 61 с.
18. Баптизм и баптисты: социол. очерк / ред. М.Я. Ленсу, Е.С. Прокошина; АН БССР. Ин-т философии и права. – Минск: Наука и техника, 1969. – 320 с.
19. *Пономаренко, В.П.* Католическая церковь Западной Белоруссии – орудие колониальной политики буржуазно-помещичьей Польши (1919–1939 гг.): автореф. дис. ... канд. ист. наук / В.П. Пономаренко. – М., 1955. – 14 с.
20. *Курносав, А.П.* Католическая церковь – идеологический защитник господства помещиков и буржуазии в Западной Белоруссии (1919–1939 гг.): автореф. дис. ... канд. ист. наук / А.П. Курносав; АН БССР. Ин-т истории. – Минск, 1969. – 28 с.
21. *Докторов, В.Г.* Атеистическое воспитание – важнейшая задача формирования научного мировоззрения трудящихся (на материалах Белоруссии): автореф. дис. ... канд. филос. наук / В.Г. Докторов; БГУ им. В.И. Ленина. – Минск, 1967. – 20 с.
22. *Гончаров, Н.Н.* Борьба трудящихся Западной Белоруссии против религии и церкви (1921–1939): автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Н.Н. Гончаров; Вильн. гос. ун-т им. В. Капсукаса. – Вильнюс, 1987. – 22 с.
23. *Мараш, Я.Н.* Политика Ватикана и католической церкви в Западной Белоруссии (1918–1939) / Я.Н. Мараш. – Минск: Беларусь, 1983. – 96 с.
24. *Ботвинник, М.Б.* Я.Н. Мараш: историографический очерк / М.Б. Ботвинник // Минск, Беларускі кнігазбор, 2006. – 136 с.
25. *Федоров, И.О.* Униатская политика Ватикана в Западной Белоруссии в довоенные годы (1919–1939): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / И.О. Федоров. – Гродно, 1985. – 227 с.
26. *Вабішчэвіч, А.* Духоўнае жыццё ва умовах паланізацыі / А. Вабішчэвіч // Гісторыя Беларусі: у 6 т. – Т. 5. Беларусь у 1917–1945 гг. / А. Вабішчэвіч [і інш.]; рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Экаперспектыва, 2006. – С. 423–448.
27. *Баженов, Ю.В.* Антинародная деятельность религиозных сект в Западной Белоруссии (1921–1939 гг.) / Ю. Баженов // Актуальные вопросы научного атеизма и истории религии. – Гродно: ГрГУ, 1985. – С. 94–99.
28. *Камейша, Б.И.* К истории религиозного сектантства в Западной Белоруссии / Б.И. Камейша // Научный атеизм и атеистическое воспитание: Респ. межведомст. сб. науч. работ. Вып. I. – Минск: Беларусь, 1983. – С. 127–137.
29. *Лисовская, Т.В.* Неопротестантизм в Западной Белоруссии в 1921–1939 гг.: автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Т.В. Лисовская; НАН Беларуси, Ин-т истории. – Минск, 2009. – 27 с.
30. *Царюк, И.О.* КПБ – организатор культурного строительства в западных областях Белоруссии (1939–1955 гг.) / И.О. Царюк. – Минск: Изд-во БГУ, 1969. – 199 с.
31. *Таляронак, С.* Уз'яднанне / С. Таляронак // Чырвоная змена. – 1989. – 16 верас. – С. 7.

SUMMARY

The views of local Soviet researchers on the history of Christian denominations in the BSSR and Western Belarus in the 20–30-ies of the twentieth century are analysed. The author describes the research methodology, the main directions for the development of theme historiography and identifies key issues presented in the papers of that time. The source base of Belarusian researchers of the prewar and postwar period in the history of Christian denominations in Belarus is considered.

Поступила в редакцию 10.04.2014 г.

УДК 94(470)«17/18»:2-422.47

У.М. Завальнюк,

кандыдат гістарычных навук, ксёндз-магістр,
настаяцель Мінскага Касцёла Святога Сымона і Святой Алены

ДАСЛЕДАВАННЕ ПОСТУ РАСІЙСКІМІ ЦАРКОЎНЫМІ ГІСТОРЫКАМІ Ў ХVIII – ПЕРШАЙ ПАЛОВЕ ХІХ ст.

На працягу стагоддзяў хрысціянства вызначала ідэалогію грамадскага развіцця Еўропы. Пазіцыя Царквы значна ўплывала на ход гістарычных падзей. Царкоўнае вучэнне напаяняла рэлігійным зместам светапогляды як асобнага індывіда, так і грамадства ў цэлым. Адным з важнейшых яго кампанентаў доўгі перыяд было посніцтва, якое сёння нараўне з духоўным адраджэннем пашыраецца ў былых савецкіх рэспубліках. Вышэйпазначанае выклікае павышаную цікавасць да гісторыі яго даследавання ў расійскай царкоўнай гістарыяграфіі і з'яўляецца актуальнай і надзённай праблемай.

Мэта даследавання: выявіць спробы вывучэння посту расійскімі царкоўнымі гісторыкамі падчас зараджэння і развіцця рускай царкоўнай гістарыяграфіі. Гістарыяграфічныя працы, што адлюстроўвалі развіццё царкоўна-гістарычнай навукі, нешматлікія. Першыня сярод даследаванняў па гісторыі хрысціянства, Царквы і посніцтва расійскай царкоўнай гістарыяграфіі, у яе пачатковы перыяд (XVIII – першая палова XIX ст.) належыць А.П. Лебедзеву [1].

Значным укладам у гістарыяграфію гісторыі праваслаўя з'яўляюцца публікацыі А.У. Карташова [2], Р. Флароўскага [3], М.М. Глубакоўскага [4]. Апошняму, акрамя нарысаў аб асобных цар-

коўных навукоўцаў, належыць даследаванне «Русская богословская наука в ее историческом развитии и новейшем состоянии», напісанае ў 1917 г. і ўпершыню надрукаванае (у ска- рочанай рэдакцыі) у 1919 г. (г. Петраград). Праблемы развіцця гістарыяграфічнага комплексу адлюстраваны ў работах С. Пушкарова [5], М.І. Сонцава [6], А.У. Сідарэнкі [7], апублікаваных у канцы XX – пачатку XXI ст. Аднак неабходна звярнуць увагу на фрагментарнасць у даследаваннях тэмы посту ў гістарыяграфіі, прысвечанай гісторыі станаўлення расійскай гістарычнай навукі.

Першая чвэрць XVIII ст. стала часам вялікіх і лёсавызначальных пераўтварэнняў, якія датычыліся практычна ўсіх бакоў жыцця Расіі. Магутны рэфарматарскі імпульс, што закрануў сферу гуманітарных навук, быў зададзены з прыходам да ўлады Пятра I і кіравання ім расійскай дзяржавай. Зацвярджэнне абсалютысцкай дзяржавы, яе актыўная ўнутраная і знешняя палітыка вылучалі надзвычайныя патрэбы іх ідэалагічнага абгрунтавання. Перамены, якія адбываліся ў краіне, стваралі новыя ўмовы для развіцця гістарычных ведаў, прынцыповым стала памяншэнне ўплыву Царквы на культуру, узнікненне свецкай адукацыі [8, с. 60].

У пазначаны перыяд з'яўляюцца свецкія навучальныя ўстановы, уводзіцца больш лёгкі для ўспрымання алфавіт, друкуюцца свецкія кнігі, наладжваецца выпуск газет. Вышэйпазначанае дало штуршок для з'яўлення гістарычнай літаратуры. З гэтага часу ўсталёўваецца сувязь з заходнееўрапейскай гістарыяграфіяй, пераключаюцца работы па ўсеагульнай гісторыі, сярод якіх цэнтральнае месца адводзілася працы Самуіла Пуфсідорфа – прыхільніка тэорыі «натуральнага права» – «Уводзіны ў гісторыю Еўрапейскую». Менавіта з вучэннем аб натуральным праве і грамадскім дагаворы ў XVIII ст. звязваецца філасофскае асэнсаванне гісторыі. Прадстаўнікамі тэорыі натуральнага права, праваднікамі новых ідэй у навуцы сталі Феафан Пракаповіч, В.М. Тацішчаў, М.В. Ламаносаў, М.М. Шчарбатаў [6, с. 96; 7, с. 41–45].

Багаслоўская традыцыя разумення гісторыі ў XVIII ст. развіваецца паралельна са свецкай адукацыяй. Пранікненне ж еўрапейскіх ведаў ставіць рускае багаслоўе перад праблемай выбару, паколькі прызнаць многія пастулаты заходнееўрапейскай рэлігійнай культуры без шкоды для праваслаўя было немагчыма. Р. Флароўскі лічыў «разрыў у царкоўнай свядомасці самым трагічным з вынікаў Пятроўскай эпохі», больш таго, нябачны разлом адбыўся ў царкоўным грамадстве. Яно падзялілася на «рэфарматараў» і «традыцыяналістаў». Першыя актыўна працавалі на карысць багаслоўя і гісторыі, іншыя не бачылі ў гэтым ніякага сэнсу [6, с. 101].

Пры аналізе комплексу гістарыяграфіі рускай царкоўнай гісторыі гісторык царквы А.У. Карташоў канстатаваў, што як спецыяльная дысцыпліна яна цалкам належыць XIX ст. Аднак глебу для з'яўлення царкоўнай гісторыі Расіі падрыхтавала XVIII ст., якое актывізавала працоўку рускай гісторыі наогул [2, с. 12].

Важным фактарам зараджэння царкоўнай гістарыяграфіі было ўсведамленне неабходнасці ўвядзення вывучэння гісторыі ў рускіх духоўных школах. «Духоўны рэгламент», складзены папличнікам Пятра I Феафанам Пракаповічам, прадпісваў распаўсюджванне і ўладкаванне духоўных школ у Расіі, дзе прадугледжвалася выкладанне царкоўнай і грамадзянскай гісторыі.

Асноўны тэкст «Духоўнага рэгламенту» складаўся з 3-х частак. Падрабязная праграма стварэння духоўных вучылішч прыводзілася ў 2-й частцы. На 1-е месца ставілася праблема адбору настаўнікаў. Паводле «Духоўнага рэгламенту», вучылішчы павінны былі быць закрытымі ўстановамі кляштарнага тыпу на чале з рэктарам і прэфектам, утрымлівацца на сродкі архіерэйскіх дамоў і збору з царкоўных і манастырскіх зямель. Пры вучылішчах адкрываліся інтэрнаты («семінарыі») з царквамі, бібліятэкай. Курс навучання падзяляўся на 8 класаў, выкладаліся лацінская, грэчаская, старажытнаўрэйскай і царкоўнаславянскай мовы, геаграфія, гісторыя, арыфметыка, геаметрыя, логіка, дыялектыка, рыторыка, фізіка, метафізіка, палітыка і багаслоўе (на працягу 2 гадоў) [9, с. 434–435].

Пасля смерці Пятра I ход рэформ у адукацыі і навуцы, рэалізацыя іх у практычнай плоскасці значна замарудзілася. Протаіерэй Рыгор Флароўскі ў сваім даследаванні «Шляхі рускага багаслоўя» ўказвае на запаволенне ходу рэформ, спасылаецца на інструкцыю Кацярыны II Святому Сіноду, дзе імператрыца адзначыла: «... і праз 40 гадоў па выданні Рэгламенту ... семінарысты не ведаюць ні гісторыі царкоўнай, ні гісторыі грамадзянскай» [3, с. 397], а гістарыяграф рускага праваслаўя А.П. Лебедзеў, характарызуючы станаўленне і развіццё даследаванняў царкоўнай гісторыі, лічыў, што гэтыя спробы мелі мала поспеху. Так было не толькі ў пачатку, але і на працягу ўсяго XVIII ст. [1, с. 397].

Аднак адзначым, што ў сярэдзіне стагоддзя ўсё ж выйшаў першы дапаможнік па тэалогіі будучага мітрапаліта Платона (Леўшына) [10], дзе дэтальна разглядаўся правідэнцыялізм як даследчы метада. Адзначым, што Платон плённа будзе працаваць і як гісторык Царквы. Ён разумее і абгрунтоўвае правідэнцыялізм, прымае як аксіёму, што гістарычны эпізод, які ўвайшоў у гісторыю, крытыцы не падлягае; ён належыць толькі асэнсаванне эпізода, якое можа грунтавацца на глыбокім веданні багаслоўскай трады-

цыі, якая і будзе вызначаць існасць або памылковасць высноў пра яго.

Ацэнку эпизоду можна даць тады, калі вызначыліся з вывадамі. Асновай ацэнкі з'яўляюцца каштоўнасныя арыентацыі праваслаўнай дагматыкі, дзе Бог ёсць дабро, а зло – адступленне ад Бога. Станоўчы (павучальны) эпизод сведчыць пра яго прысутнасць у тварымай сутнасці, адмоўны гістарычны эпизод – аб патуранні Божым. Адсюль гісторыя распадаецца на бясконцую серыю сюжэтаў са станоўчай або адмоўнай павучальнасцю. Пашырэнне гістарычных ведаў – гэта не аналіз і крытыка, а здабыццё новай інфармацыі аб раней невядомых гістарычных сюжэтах і ўключэнне іх у гістарычнае апавяданне.

Падобная гістарычная канцэпцыя, у святле якой гістарычны працэс мысліцца як рэалізацыя Боскага прадракання, выключала такія навацыі, як вучэнне аб натуральным праве і грамадскім дагаворы і цалкам адпавядала задачам, якія стаяць перад царкоўнай гістарычнай навукай. У гэты перыяд адбываецца нарошчванне масы гістарычных крыніц, увядзенне іх у навуковы ўжытак [6, с. 104–107].

На неналежнае становішча царкоўна-гістарычнай навукі ў духоўных школах зноў звярнулі ўвагу ў цараванне Паўла. Указ Сінода, які прадпісваў увесці ў семінарыях і духоўных акадэміях вывучэнне кароткай царкоўнай гісторыі, з'явіўся ў самым канцы XVIII ст. Выканаўцы ўказа (царкоўныя іерархі) прыйшлі да думкі, што калі ўведзена царкоўная гісторыя ў кола навук, то абавязкова павінны быць і кнігі, па якіх можна было б яе вывучаць. Да гэтага часу ў якасці вучэбных дапаможнікаў у семінарыях і акадэміях ужываліся царкоўна-гістарычныя сачыненні, напісаныя на лацінскай мове і ў асноўным пратэстанцкімі тэолагамі. А.П. Лебедзеў адзначаў, што па такіх матэрыялах вучыцца было цяжка: адно трэба было скарачаць, іншае дапаўняць, нешта выпраўляць, працы шмат, а вынік сумніўны. Вышэйпазначанае выклікала неабходнасць мець кнігі як па агульнай царкоўнай гісторыі, так і па гісторыі праваслаўя, напісаныя рускімі і праваслаўнымі даследчыкамі [1, с. 400].

Да ліку першых прац, з якіх пачынаецца, на думку А.У. Карташова, шэраг сістэматычных работ па гісторыі Рускай Царквы, трэба аднесці «Кароткую расійскую царкоўную гісторыю» ўсё таго ж мітрапаліта Платона [11], выдадзенаю ў 1805 г., а таксама працы іераманаха Амброзія Арнацкага [2, с. 10, 14]. Аднак заўважым, што тэма посту ў працах вышэйзгаданых даследчыкаў закранаецца нязначнымі заўвагамі аб наяўнасці практыкі посту ў рускім праваслаўі. Так, у Платона, чья праца высокая ацэнена калегамі як «рэдкая па таленавітасці, поўная багаццем фактаў, дробных заўваг і сур'ёзнай крытыкі» [2,

с. 16], інстытут посту не разглядаецца. У тэксце даследавання пост узгадваецца некалькі разоў з прычыны папрокаў у бок грэкаў. Першы раз у сувязі з абвінавачваннем у ерасі візантыйскага манаха Марціна, які навучаў ерасям – змешаных з армянскімі і лацінскімі памылакамі [11, с. 89]. Наступны – асуджэнне візантыйцаў за здраду веры – унія з Рымам, падпісаная кіраўнікамі ўсходніх цэркваў на Фларэнтыйскім Саборы [11, с. 298]. Не разглядаецца тэма посту і ў шасці тамах выдання «Гісторыя расійскай іерархіі» Амброзія Арнацкага, якая мела вялікае значэнне ў расійскай царкоўнай навукі. У даследаванні змяшчаліся дэталёвыя звесткі аб епархіях, мітрапалітах, патрыярхах. У пяці тамах з шасці сабраны ў алфавітным парадку прыватныя звесткі пра рускія кляштары як дзеючыя, так і калі-небудзь існаваўшыя [12].

Новы імпульс у справе даследавання гісторыі Царквы быў зададзены праўленнем Аляксандра I у першай чвэрці XIX ст. з увядзеннем статута семінарыі і акадэміі, распрацаванага пад кіраўніцтвам М.М. Спяранскага і зацверджанага ў 1814 г. З гэтага часу царкоўная гісторыя як навука атрымала самастойны від і трывалае становішча сярод іншых тэалагічных дысцыплін. Прадпісвалася выкладаць царкоўную гісторыю апошнія два гады акадэмічнага курса (акадэмічны курс быў чатыры гады).

А.П. Лебедзеў высока ацаніў статут і падкрэсліваў, што ён быў вельмі эластычны: захоўваючы свае асновы, статут мог істотна змяняцца. А змены закранулі пастаноўку царкоўна-гістарычнай навукі ў акадэміях у спрыяльным сэнсе. Першапачаткова для вывучэння царкоўнай гісторыі статутам уведзілася ў акадэміях толькі адна кафедра. Але ў 40–60-х гг. яна паступова падзялілася на чатыры самастойныя кафедры: старажытнай царкоўнай гісторыі, біблейскай гісторыі, рускай царкоўнай гісторыі і новай царкоўнай гісторыі Захаду [1, с. 407–408].

Шэраг даследаванняў у галіне гісторыі хрысціянства і рускага праваслаўя ў першай палове XIX ст. працягваюць мітрапаліт Я. Балхавіцінаў [13], епіскап пензенскі Інакенцій (Смірноў) [14], А.М. Мураўёў [15], архіепіскап Філарэт [16], мітрапаліт Маскоўскі Макары [17].

У працах Я. Балхавіцінава [13] і А.М. Мураўёва [15] гісторыя Царквы, як і ў іераманаха Амброзія Арнацкага, абмяжоўваецца дэталёвымі звесткамі яе асобных напрамкаў. Гісторыя Сафійскага сабора ў Я. Балхавіцінава папярэднічае двум эцюдам з пачатковай гісторыі хрысціянства ў Кіеўскай Русі, за імі ідуць грунтоўныя біяграфіі ўсіх кіеўскіх мітрапалітаў з шырокім выкладаннем сучасных ім царкоўных падзей. У выніку атрымаўся гістарычны нарыс з жыцця Царквы ў старажытны і заходнерускі перыяды [4, с. 18]. «Гісторыя» А.М. Мураўёва таксама

абмяжоўваецца біяграфіямі мітрапалітаў і патрыярхаў.

«Начертание церковной истории от библейских времен до XVIII в.» Інакенція (Смірнова), на думку А.У. Карташова, былі вынікам чытанняў першаму курсу СПб Духоўнай Акадэміі, дзе руская царкоўная гісторыя выкладалася сумесна з агульнай. Даследчык указаў на значную колькасць недахопаў у «Начертании»: адсутнасць унутранай гісторыі Царквы, выклад кнігі сціслы, «цёмны», вельмі цяжкі. Заняўшы невялікае месца ў развіцці навукі, «Начертании» ўсё ж мелі працяглую гісторыю існавання ў духоўнай школе. Да 60-х гг. яны былі абавязковай класнай кнігай у семінарыях, доўгі час звязвалі рукі акадэмічным настаўнікам [2, с. 21].

Вышэйпералічаныя працы гісторыкаў Царквы цалкам адпавядалі правілам, якімі павінны былі кіравацца акадэмічныя педагогі. Ім прадпісвалася не дапускаць пры выкладанні гісторыі ўзмацнення крытыцызму, адвольнага сістэматызму, неабачлівага палітычнага напрамку, а таксама патрабаванні выкладаць падзеі проста, коратка, дакладна, з чыстымі першапачатковымі крыніцамі звестак. У кантэксце гэтага аўтары падавалі гісторыю іерархіі, уплеченую ў канву палітычнай гісторыі. Што ж датычыцца тэмы пастоў, устрыманняў, то ўспаміны пра іх у вышэйзгаданых працах насілі эпізодычны характар, як правіла, са з'яўленнем ерасяў: «Нестар быў несправядліва абвінавачаны ў парушэнні постнага статута, нібыта забараняў дазваляць пост у Святыя Каляды» [15, с. 49], або ў якасці храналагічных арыенціраў, рознага кшталту датаванняў: «... Барэцкі памёр 1631 года сакавіку 2 у сераду другога тыдня Вялікага Посту ...» [2, с. 21; 13, с. 154, 178].

«Сапраўдную навуковую гісторыю Рускай Царквы...», на думку А.В. Карташова, рускае грамадства атрымала з выхадам у свет пяці тамоў выдання «Гісторыя Рускай Царквы» на той момант епіскапа Рыжскага Філарэта (Гумілеўскага), дзе была прапанавана стройная перыядызацыя гісторыі Царквы, ужыты новы для таго часу прынцып пабудовы даведачнага матэрыялу (у канцы кожнага выпуску быў размешчаны алфавітны паказальнік асоб і прадметаў). У межах кожнага перыяду разглядаліся распаўсюджванні хрысціянства, царкоўнае вучэнне і богаслужэнне, царкоўнае кіраванне, жыццё хрысціянскага грамадства.

Публікацыя пяцітомніка «Гісторыя Рускай Царквы» Філарэта практычна супала з выхадам у свет выдання мітрапаліта Макарыя (Булгакава) «Гісторыя Рускай Царквы». Варта заўважыць, што работа Філарэта – гэта закончанае даследаванне, дзе аўтар паказаў адзінства і сувязь падзей, раскрыў гістарычны працэс знутры, спрабаваў даць аналітычны агляд

царкоўнай гісторыі. У той жа час шматтомная праца Макарыя выходзіла паступова, з падрыхтоўкай чарговага гістарычнага раздзела. На думку спецыялістаў, Макарыя пры распрацоўцы гісторыі Царквы паралельна распачаў спробу даць поўны агляд усіх гістарычных дакументаў па яе гісторыі, што і да гэтага часу лічыцца і характарызуе яго даследаванне як непераўзыходнае па фактычнай паўнаце. Аднак вылучым і крытычныя водгукі большасці даследчыкаў творчасці Макарыя, якія адзначалі, што аўтар абмежаваўся апавядальным прагматызмам і далей храналагічнага счাপлення падзей не пашыраўся [6, с. 50–53, 60].

Тэма посніцтва ў «Гісторыі...» Філарэта заяўляецца ў § 31 I тома «Спрэчка пра пост у сераду і пяток» [16, с. 153–157]. Аўтар, дэталёва прапрацаваўшы і звернуўшы Кіеўскі і Лаўрэнцьеўскі летапісы, асвятляе гісторыю жорсткага супрацьстаяння іерархаў Рускай Праваслаўнай Царквы ў сярэдзіне XII ст. Канфлікт выклікала розначытанне ў статуте, дакументах, якія змяшчалі правілы і ўказанні, вызначалі парадак службаў і рэгламентавалі выкарыстанне асноўных богаслужбовых кніг у візантыйскай літургічнай традыцыі. Прыхільнікі даўніны ў царкоўнай практыцы выкарыстоўвалі Ерусалімскае статут (VI–VIII стст.), але ў XII ст. большасць праваслаўных цэркваў ужо кіравалася Студыйскім статутам (IX ст.) і новымі правіламі, прынятымі царкоўнымі саборамі ў X–XII стст. Гэтыя дакументы прадпісвалі і новыя нормы ў практыцы посніцтва. Розначытанні выклікалі жорсткае супрацьстаянне ў Царкве, якое ахапіла ўвесь поўдзень рускіх зямель і ў якім прынялі ўдзел іерархі балгараў і грэкаў, а таксама свецкія ўлады.

Дэталёва вывучыўшы спрэчкі пра пасты, Філарэт рэзюмаваў: «Не кожная думка даўніны можа заслужыць адабрэнне цэлай Царквы, а ўпартая абарона яе можа зварнуцца на шкоду душы» [16, с. 156]. Небяспечныя тэндэнцыі ён разглядаў у прыцягненні да дыскусіі свецкіх улад, выкарыстанні адміністрацыйнага рэсурсу ва ўнутрыцаркоўных спрэчках.

Таксама дэталёва Філарэт разглядаў і вызначыў як узоры для пераймання змест посніцтва ў практыцы, прынятай прападобным Антоніем Затворнікам, Феадосіем і яго вучнямі Даміянам, Маркам, Спірыдонам, Мікалаем. У XIX ст. пост у хрысціянстве, які меў на мэце садзейнічаць панаванню духоўна-маральных імкненняў над пачуццёвымі, дэталёва выкладзены ў статутах як цвёрдае ўстанаўленне пераўтварэнняў не патрабаваў. Аднак Філарэт за ўзор для пераймання вылучае практыку прападобных Антонія і Феадосія, дэталёва даследаваную і апісаную ім у § 43, 49 раздзела V «Жыццё хрысціянскае». Ён падкрэсліваў, што «яны

ззялі, як зоркі ў зямлі рускай. Яны былі моцныя ў поспе, іншыя ў дбанні, або ўкленчаныя; іншыя пасціліся праз дзень або праз два; іншыя елі хлеб з вадой, іншыя вараную зеляніну, а іншыя і нявараную. Усе прабывалі ў любові» [16, с. 250].

У шматтомным даследаванні Макарыя тэма посніцтва пададзена фрагментарна. Аўтар пазначыў пост як устанаўленне Царквы, мэтай якой з'яўляўся духоўны росквіт. Макарыя, даказваючы цесную сувязь Візантыі і Русі, канстатаваў, што заўсёды «Руская Царква была згодна з Грэчаскай, у чым лёгка можна пераканацца з захаваных рускіх месяца-словаў XII–XIII стст.» [17, с. 334]. Аўтар падкрэсліваў адзінства і пераемнасць рускага і грэчаскага праваслаўя, якое знайшло адлюстраванне ў святых, што прыйшлі з Візантыі: Вялікадня, Пяцідзсятніцы, Раства Багародзіцы, Звеставання, Раства Іаана Прадцечы, Святых Апосталаў Пятра і Паўла, Узвышэння Крыжа; тыднях сырапуснага, крыжапаклоннага, Вербнага; у пастах – Вялікім, Піліпавым, чаму былі сведчаннем «Поўны збор рускіх летапісаў», «Степенная книга» [17, с. 334].

У даследаванні Макарыя знайшла сваё завяршэнне спрэчка XI–XII стст. аб захаванні посту ў сераду і «пятюк». Аўтар, спасылаючыся на сістэматызаванае і разасланае па ўсёй Рускай Царкве правіла мітрапаліта Максіма, якое мела абавязковую сілу для ўсіх яе членаў, адзначыў, што на працягу цэлага стагоддзя не было рознагалоссяў і чутак датычна посту, якія патрабавалі б рашэння вышэйшай царкоўнай улады [18, с. 164].

Такім чынам, зараджэнне і развіццё рускай царкоўнай гістарыяграфіі, даследаванне посту расійскімі царкоўнымі гісторыкамі адбывалася ў другой палове XVIII – першай палове XIX ст. Зацвярджэнне абсалютысцкай дзяржавы ў Расіі, яе актыўная ўнутраная і знешняя палітыка выклікала магутны рэфарматарскі рух, што значным чынам адбілася і на развіцці гістарычнай навукі. Аднак гістарычнае мысленне XVIII ст. яшчэ не выйшла за межы простага ўспрымання факта. Гісторыя для царкоўнага гісторыка ўяўлялася як частка праваслаўнай апалагетыкі. Гісторыкі Царквы ў канцы XVIII – першай палове XIX ст. не ставілі перад сабой глыбокіх даследчых задач, абмяжоўваліся толькі дэманстрацыяй пераемнасці рускай Царкоўнай іерархіі. Гэтым вызначылася прастата даследчых падыходаў, за аснову быў прыняты правідэнцыяналізм як даследчы метада. Найбольш ярка апалагетычны напрамак адбіўся ў творчасці мітрапалітаў Платона (Леўшына), Філарэта (Гумілеўскага), Макарыя (Булгакава). Тэма посніцтва ў рускай гістарыяграфіі гэтага перыяду насіла фрагментарны характар.

ЛІТАРАТУРА І КРЫНІЦЫ

1. Лебедев, А.П. Церковная историография в главных ее представителях с IV века по XX / А.П. Лебедев; под ред. М.А. Морозова. – СПб.: Алетейя, 2001. – 500 с. – (Византийская библиотека. Исследования)
2. Карташев, А.В. Очерки по истории русской церкви : в 2 т. Т. 1 / А.В. Карташев. – М., 1991. – 704 с. [репр. изд.: Париж, 1959].
3. Флоровский, Г. Пути русского богословия / Протоиерей Георгий Флоровский. – Париж: YMGA-PRESS, 1983. – 600 с.
4. Глубоковский, Н.Н. Русская богословская наука в ее историческом развитии и новейшем состоянии / Н.Н. Глубоковский. – Б.м.: Изд. Свято-Владимирского, 1992. – 57 с.
5. Пушкарев, С. Историография Русской Православной Церкви / С. Пушкарев // Журнал Московской патриархии. – 1998. – № 5. – С. 67–79; № 6. – С. 46–67.
6. Солнцев, Н.И. Провиденциальная историческая концепция в трудах русских историков-клириков XVIII–XIX вв. / Н.И. Солнцев. – Нижний Новгород: Изд-во ННГУ, 2005. – 200 с.
7. Сидоренко, О.В. Историография IX – нач. XX вв. отечественной истории: учеб. пособие / О.В. Сидоренко. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 2004. – 299 с.
8. Сахаров, А.М. Историография истории СССР. Досоветский период: учеб. пособие / А.М. Сахаров. – М.: Высш. шк., 1978. – 256 с.
9. Анисимов, Е.В. Духовный регламент / Е.В. Анисимов // Православная энцикл.: в 32 т. / под ред. Патриарха Московского и всея Руси Кирилла. – М., 1998–2012. – Т. 16. – С. 433–435.
10. Платон, (Левшин). Православное учение, или сокращенное христианское Богословие, с прибавлением молитв и рассуждения о Мелхиседеке / Платон. – СПб. – [Электронный ресурс]. – 1765. – Режим доступа: <http://www.mpda.ru/history/history_mpda> – Дата доступа: 10.10.2013.
11. Платон, (Левшин). Краткая российская церковная история / Платон. – СПб. [Электронный ресурс]. – 1765. – Режим доступа: <http://www.mpda.ru/history/history_mpda> – Дата доступа: 10.10.2013.
12. Орнатский, А. История российской иерархии: в 6 т. / Амвросий Орнатский. – М.: [Электронный ресурс]. – 1807–1815. – Режим доступа: <http://www.mpda.ru/history/history_mpda> – Дата доступа: 10.10.2013.
13. Болховитинов, Е., митрополит. Выбранные работы из истории Киева / Евгений Болховитинов, митрополит; Упор., вст. ст. та додаткі Тетяни Аманьевой. – К.: Либідь – ІСА, 1995. – 488 с.
14. Иннокентий, (Смирнов). Начертание церковной истории от библейских времен до XVIII в.: в 2 т. / Иннокентий, (Смирнов) – СПб. [Электронный ресурс]. – 1817. – Режим доступа: <http://www.mpda.ru/history/history_mpda> – Дата доступа: 10.10.2013.
15. Муравьев, А.Н. История Русской Церкви / А.Н. Муравьев. – СПб. [Электронный ресурс]. – 1838. – Режим доступа: <http://www.mpda.ru/history/history_mpda> – Дата доступа: 10.10.2013.
16. Филарет. История Русской Церкви / Филарет. – Харьков; М., [Электронный ресурс]. – 1848–1849. – Режим доступа: <<http://starieknigi.info/liter/F.htm%2021.08.2013>> – Дата доступа: 10.10.2013.
17. Макарий, (Булгаков) Митрополит Московский и Коломенский. История Русской Церкви. Кн. 2. История Русской Церкви в период совершенной зависимости ее от Константинопольского патриархата (988–1240) / Макарий // История Русской Церкви: в 12 т. – М.: Изд-во Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1995. – Т. 2. – 704 с.
18. Макарий, (Булгаков) Митрополит Московский и Коломенский. История Русской Церкви. Кн. 3. История Русской Церкви в период постепенного перехода ее к самостоятельности (1240–1589). Отд. I. Состояние Русской Церкви от Митрополита Кирилла II до митрополита Святого Ионы, или в период монгольский (1240–1448) / Макарий // История Русской Церкви: в 12 т. – М.: Изд-во Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1995. – Т. 3. – 703 с.

SUMMARY

The origin and development of Russian ecclesiastical historiography is considered. The article analyzes the problem of fasting in Russian Orthodoxy and works of Russian church historians of the 18th – the first half of the 19th century dedicated to the study of fasting.

Паступіў у рэдакцыю 30.01.2014 г.